

שלא לשמה בחינוך

איך חינוך נכון הופך את ה"שלא לשמה" לגשר אל אהבת השם, ולא למכשול שנשאר תקוע לעד

מאת: הרב יחיאל יעקובזון

שני שיעורים רצופים מפי הרב יחיאל יעקובזון, שניתנו זה בעקבות זה על אותו נושא בדיוק – ולכן אוחדו כאן לספר אחד עם שני חלקים.

תוכן העניינים

פרק א – אין דרך אחרת אל ה"לשמה"

"אפילו שלא לשמה" – גם במדרשים · לגלות בהתנהגות "אין עוד מלבדו"

פרק ב – לא הבטחה אוטומטית

"מגדירה" ולא "מנמקת" · הקושיה על סדר קריאת שמע

פרק ג – "שלא עשני גוי" ומה שקרה למסורת

שלושה מתוך עשרים ושניים · למה נשברה המסורת

פרק ד – סוד הנעליים

"בין כובכו אתה עושה" · נעליים בלי שרוכים

פרק ה – הקימה בבוקר

הוויכוח עם החברותא · "אתה נהנה?" · "יש לי יצר הורה"

פרק ו – לא לחבר תסכול לתורה

למה הקיר לא זז · התורה היא תוכנית הבריאה

פרק ז – הכבשה שסטתה מהעדר

התייר האמריקאי ברפת · הטלפון הזועם

פרק ח – המכתש והרפת

חמור על שתי רגליים · תפיסת חיים שהתעוותה מהיסוד

פרק ט – איסוף המצוות

"חוכמת המוסר החילונית: בא לי" · חוג חילוני קובע עתים לתורה · "היום 64 מצוות"

פרק י – נמרוד הקטן שבתוכנו

"אתה דתי" — העימות עם הרס"ר · השיר שביקש הנפטר

פרק יא – איך מעבירים את זה לילד בלי מריחות

קודם "אין ברירה" · תוספת ברכה, לא עומס

אין דרך אחרת אל ה"לשמה"

בפרק זה: המקור התורני לעיקרון "מתוך שלא לשמה בא לשמה", והביאור מדוע דווקא כך גזרה חוכמתו יתברך שנברא העולם — כדי שכל אדם יגלה בהתנהגותו שאין עוד מלבדו.

אמרו חז"ל: "לעולם יעסק אדם בתורה ובמצוות אפילו שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה". זהו יסוד שחוזר בגמרא בכמה לשונות, ומופיע גם במדרשים. הביטוי "אפילו שלא לשמה" מלמד שמדובר בדיעבד. הרמב"ם, בסוף הלכות תשובה, מקשר את המאמר הזה למאמר על "תחילת דינו של אדם על דברי תורה" — כפי שמובא בגמרא, כשמכניסים אדם לדין שואלים אותו תחילה "נשאת ונתת באמונה, קבעת עתים לתורה", ורק לבסוף שואלים "אם יראת ה' היא אוצרו אם לאו". רוב האחרונים לומדים מכאן, שה"לפיכך" הזה נאמר רק לגבי לימוד התורה עצמו, שדיעבד יכול להיעשות גם שלא לשמה. אבל לגבי המצוות עצמן, אין ספק: כך גזר, כך חקק, כך ברא הקדוש ברוך הוא את עולמו. אין שום דרך להגיע לעבודת השם לשמה, בלי לעבור נכון את שלב ה"שלא לשמה".

"אפילו שלא לשמה" — גם במדרשים

לשון הגמרא "אפילו שלא לשמה" חוזרת במקומות רבים, וגם במדרשים מופיע אותו עיקרון. השאלה המתבקשת היא: למה בכלל גזר כך הקדוש ברוך הוא? למה לא ברא עולם שבו אדם עובד את השם לשמה מלכתחילה, בלי לעבור דרך שלב מסוכן ומעורער כל כך?

גלות בהתנהגות "אין עוד מלבדו"

המהלך הידוע, כפי שנמסר מרבותינו, הוא שעיקר עבודת השם שלנו בעולם הזה הוא גילוי העיקרון "אין עוד מלבדו". שלושת עיקרי האמונה — מציאות השם, השגחה פרטית, ושכר ועונש — כולם ביטוי לאותו יסוד יחיד: אין שום דבר בבריאה, אבל ממש שום דבר, מחוץ למה שהקדוש ברוך הוא ברא. להאמין שיש חס ושלוש כוח בבריאה שברא משהו מחוץ לרצון הבורא — זו כפירה גמורה, לא רק חוסר דקדוק בהשקפה.

"כָּל הַנִּקְרָא בְּשֵׁמִי וְלִכְבוֹדִי בְּרֵאתִיו יִצְרֵתִיו אֵף עֲשִׂיתִיו."

ישעיהו מג, ז

הפסוק הזה מלמד שכל מה שקיים בבריאה — כל תכונה, כל דחף, כל כוח נפשי — יש בו אפשרות לגילוי כבוד שמיימי. גם מה שנקרא "רע" בלשון הקודש, מסבירים הראשונים, אינו בריאה עצמאית של שלילה, אלא שימוש קלוקל בכלי טוב. הרמב"ם במורה נבוכים, על הפסוק "וַיֵּצֵר אֹר וַיְבַרֵּא חֹשֶׁךְ... בֹּרָא רָע"

(ישעיהו מה, ז)

, מבאר: הקדוש ברוך הוא ברא מציאות שבה אפשר לקלקל. הרע הוא רע "במקרה", לא רע "בעצם". כשם שמכונת אינה טובה או רעה כשלעצמה — הכול תלוי כיצד משתמשים בה — כך כל תכונה בילד, אפילו גאוה, אפילו תאוות כבוד, אינה רעה בעצם. יש דברים שצריך לצמצם ויש דברים שצריך להרחיב, אבל השורש תמיד כשר.

וכאן הסוד: כשאדם לוקח את התכונות שלכאורה מרחיקות מעבודת השם — תאוות כבוד, רצון בפרסום, יצר הרע על גווניו — ומשתמש בהן כסולם, כשלב, כדי להגיע ל"לשמה", הוא מגלה בהתנהגותו שגם החלק הזה שייך לכבוד שמיימי. זהו הפשט של "וְאֶהְיֶה אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ כְּכֹל לְבָבְךָ וְכְכֹל נַפְשְׁךָ"

(דברים ו, ה)

— "בשני יצריך", גם ביצר הרע. מי שרוצה כבוד ופרסום ונכנע ליצרו — נופל. אבל מי שמכוון את אותו רצון לעבר ה"לשמה", עובד בו את השם. זו הסיבה שהקדוש ברוך הוא ברא עולם שבו אי אפשר להגיע ל"לשמה" בלי לעבור נכון את שלב ה"שלא לשמה": כדי שכל אחד מאיתנו יגשים בחייו את אותו תפקיד יסודי — להראות שגם מה שנראה רחוק מעבודת השם, אפשר וצריך לגייס לעבודתו.

בפרק זה: טעות נפוצה — שמתוך שלא לשמה יבוא לשמה מאליו. הביאור מ"מעלות התורה" ומ"רוח חיים" לרבי חיים מוולוז'ין, ושאלה על סדר פרשיות קריאת שמע עם ביאור שנמסר בשם הגאון רבי יחזקאל אברמסקי זצ"ל.

יש טעות נפוצה, רווחת אצל ההמון ולא אצל תלמידי חכמים, שכאילו זה אוטומטי: מי שעובד את השם שלא לשמה — בסוף יגיע לשמה מאליו. אבל האמת היא שזו אינה הבטחה. ניתן להביא עשרות מקורות קדמונים לכך שאין שום הבטחה שמתוך שלא לשמה יבוא לשמה. יש כאלה שעובדים שלא לשמה שנים על גבי שנים, וככל שהשנים עוברות ה"שלא לשמה" רק מתפתח, מעמיק, מתרחב — ולא מגיע "יום הגאולה" שבו באופן אוטומטי פתאום נהיה לשמה.

"מגדירה" ולא "מנמקת"

מקור אחד לכך, קל לבדיקה: בספר "מעלות התורה" לרבינו אברהם, אחיו של הגאון מוויילנה, ובפירוש "רוח חיים" לרבי חיים מוולוז'ין על פרקי אבות, מובא אותו עיקרון בשם הגר"א. הגמרא כוללת שני משפטים: "לעולם יֵעֲסֹק אָדָם בַּתּוֹרָה וּבְמִצְוֹת אֶפְלוּ שְׁלָא לְשִׁמְהָ" ו"שְׁמַתוֹךְ שְׁלָא לְשִׁמְהָ בָּא לְשִׁמְהָ". המילה "ש" המחברת ביניהם היא, בנוסח הלמדני, "ש" מְגַדֶּרֶת ולא "ש" מְנַמֶּקֶת. כלומר, הפשט אינו "לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות אפילו שלא לשמה, בגלל שמתוך שלא לשמה יבוא לשמה" — כאילו זו נתינת טעם והבטחה. הפשט הוא: "לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות אפילו שלא לשמה" — באיזה אופן? "באופן כזה שמתוך שלא לשמה יבוא לשמה". זו הגדרת הדרך, לא נתינת ערבות. אם לא יעסוק בזה — לא יגיע.

איך שומעים את זה בטעות

"אני עובד שלא לשמה, אז מתישהו זה יתהפך מעצמו ללשמה." זו קריאה פסיבית — ציפייה שהזמן עצמו יעשה את העבודה.

איך שומעים את זה נכון

"אני צריך לעבוד את השלא-לשמה שלי באופן שמכוון, מתוכנן, ומתמיד לעבר הלשמה." זו קריאה אקטיבית — מלאכה שדורשת עמל.

הקושיה על סדר קריאת שמע

קושיה: ידוע שבקריאת שמע יש שתי פרשיות: הראשונה, "וְאֶהְיֶה לָּךְ", עוסקת בעבודת השם לשמה — אין בה שכר ועונש, וכתוב "כָּל לִבְכָּךְ וְכָל נַפְשְׁךָ וְכָל מְאֹדְךָ". הפרשה השנייה, "וְהָיָה אִם שָׁמַע", עוסקת בשלא לשמה — יש בה שכר ועונש, בלשון רבים. לפי הכלל שתמיד מתוך שלא לשמה בא לשמה, לכאורה היה צריך לסדר את קריאת שמע הפוך: קודם "וְהָיָה אִם שָׁמַע" ורק אחר כך "וְאֶהְיֶה לָּךְ". מדוע ההפך?

תירוץ (בשם הגאון רבי יחזקאל אברמסקי זצ"ל): אין שום היתר לעבוד שלא לשמה, אם אינך מציב קודם לכן את המטרה — לשמה. פרשה ראשונה אומרת לך: זו המטרה, זה היעד, לשם כך תשאף. רק אחרי שאתה יודע מהו היעד, יורדים לאופן המעשי, ומדברים על שלא לשמה — כיצד להתמודד איתו בדרך אל אותו יעד.

"שלא עשני גוי" ומה שקרה למסורת

בפרק זה: סיפור על בחור ישיבה שביקש "פטור" מברכת "שלא עשני גוי" — ומה זה מגלה על הדור. ושלוש סיבות אובייקטיביות לכך שהמסורת החינוכית הישנה כבר אינה עובדת.

פנה פעם אל"י בחור, נחשב מהמצטיינים בישיבתו. הוא ביקש, כביכול בבדיחות הדעת, "פטור" מברכה אחת מברכות השחר — "שלא עשני גוי". טען, שלפי מה ששמע בפוסקים יש בברכה זו גם ממד של "ברכת הודאה": כשמברכים "פוקח עינים" מרגישים את החסד שנעשה עם מי שרואה, וכשמברכים "זקוף קפופים" מרגישים את החסד עם מי שיכול לזקוף קומתו. וכשמברכים "שלא עשני גוי", הוא אמר להרגיש הכרת תודה על שלא נולד גוי. "אני לא יכול להרגיש את זה", אמר. "גוי שמקיים שבע מצוות בני נוח נכנס לגן עדן. בשביל בחור ישיבה, שבע מצוות בני נוח זה משחק ילדים. אז בגן עדן תחתון אני כבר מובטח, וכל מה שאני עושה מעבר לזה — זה בונוס."

שלושה מתוך עשרים ושניים

לא הייתי מתייחס לזה כבעיה פרטית, אלמלא שכאשר שאלתי סקר קטן בישיבתו — עשרים ושניים בחורים — רק שלושה השיבו שהם יכולים לברך את הברכה הזו מתוך הרגשת תודה אמיתית. וגם משניים מהשלושה יש להסתפק, שמא ענו כך כדי לעשות רושם. שאלה: כמה מאיתנו, מברכים ברכת "שלא עשני גוי" מתוך הרגשת תודה של ממש לקדוש ברוך הוא? כמה ילדים מברכים ברכת התורה מתוך הרגשת תודה על תורת חיים? כמה שמחים בשמחת תורה על עצם קיומן של מצוות והלכות — לא על שאין לומדים באותו יום? אם התשובה היא "לא הרבה" — סימן שאנחנו בבעיה חינוכית עמוקה ויסודית. כי החיבור הפנימי לעבודת השם, החוויה של להיות עובד השם — זהו התנאי הבסיסי. קל מאוד היום לגדל ילד דתי או חרדי מבחינה חיצונית. קשה הרבה יותר לגדל ילד שבאמת חי את זה.

למה נשברה המסורת

יש לכך רקע היסטורי ברור, ולא מדובר בגנאי אלא בתיאור מציאות. ראשית, רוב החינוך היום נעשה בבתי הספר, בחדרים המאורגנים ככיתות, ולא בבית — בעוד שכל המסורת החינוכית שלנו נבנתה על חינוך ביתי, טבעי, בלי לחצים חברתיים. שנית, המסורת המשפחתית עצמה נשברה: דור ההורים היה דור ניצולי שואה, שנשאו משאבי נפש על-אנושיים כדי לשרוד, ולא תמיד הצליחו להעביר הלאה קו חינוכי רגוע ובטוח. ואלה שהגיעו מארצות המזרח עברו משבר תרבותי וכלכלי עמוק לא פחות. שלישי, הציבור השומר מצוות גדל

בממדים עצומים תוך דור או שניים, וחלק גדול מבניו הגיעו מרקעים בלי מסורת חינוכית מגובשת כלל — והם, בהעדר מסורת, מחקים את מי שנראה להם "המסורת המקובלת" מסביב, גם כשזו אינה נכונה. כך נוצר, בהדרגה, קו חינוכי חדש שמדגיש מה מותר ומה אסור, מבלי לבנות בפנים את החיבור העמוק לעבודת השם.

בפרק זה:

"שאלה אחת ברחוב, שהפכה עולם"

— מעשה בילד שזכה לחברותא קבועה עם הגאון רבי שלמה זלמן אויערבך זצ"ל, ובתשובה שנתן לו שהפכה מצווה אפורה לחוויה של שמחה. וסיפור המשך: כיצד אותו רעיון סילק מחבר עמוס תאוות ועצלות את יצרו.

שאלה אחת ברחוב, שהפכה עולם

בילדותי, בשכונת בית וגן שבירושלים, למדתי בתלמוד תורה שהיה סמוך ממש לישיבת "כל תורה". בשעת הצהריים היה עומד שם, ליד המכונית הנדירה של הישיבה, הגאון רבי שלמה זלמן אויערבך זצ"ל, ממתין לאלה שרצו לדון עמו. הייתי ילד עם דמיון מפותח, מכונה בפי חבריי "סימן שאלה" — כי לכל דבר היו לי ארבע שאלות. הייתי מדמיון לעצמי שיום אחד אני שואל את הרב שאלה. ויום אחד, בלי לתכנן, מה שחשבתי בליבי יצא בפי: "רבי, יש לי שאלה". הרב, בחיוך שאי אפשר לתאר, התכופף אליי ושאל: "מה השאלה?"

הבעיה היחידה — לא הייתה לי אף שאלה. עמדתי אילם, ברגע האחד שבו כל חלום ילדותי מתגשם, ולא היה לי במה למלא אותו. ברגע האחרון עלתה בזיכרוני שאלה שדווקא כבר קיבלתי עליה תשובה משכנעת בחדר, ימים ספורים קודם — למדנו אז משניות מכות, פרק אחרון, "רָצָה הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְזָכוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל לְפִיכָךְ הִרְבָּה לָהֶם תּוֹרָה וּמִצְוֹת"

(משנה, מכות ג, טז)

. שאלתי: אם הקדוש ברוך הוא רוצה לזכות אותנו — לעשות לנו טוב — למה הוא מוסיף לנו מצוות? הרי ככל שיש יותר מצוות, החיים קשים יותר, עובדים יותר קשה, ונכשלים יותר בעבירות. אם היה מוריד קצת מהעול, זה לא היה יותר טוב?

הרב שמע, חי"ך, ואמר: "כתוב על שלמה המלך, 'וַיִּחַכְם מֶכֶל הָאָדָם' — גם מהשוטים. שלמה המלך היה כה חכם, שהבין אפילו את מבנה המחשבה של השוטים, ויכול היה לרדת לדרגתם." ואז ירד אליי בפשטות מדהימה: "בוא ניקח דוגמה אחת. איך אתה נועל נעליים?" עניתי: "קודם נועל ימין, אחר כך נועל שמאל, אחר כך קושרים שמאל, ואחר כך ימין." "יפה מאוד," אמר, "אתה מקיים את זה — ולא כל כך אהבת את זה, נכון? הרגשת שהיית רוצה קצת יותר חופש בעניין הזה." ואז שאל: "תחשוב על ילד שלא זכה ללמוד תורה, מסכן, או אפילו גוי — איך הוא נועל נעליים? האם בבת אחת שתי הנעליים, או קודם אחת ואחר כך השנייה?" "וודאי קודם אחת ואחר כך השנייה," עניתי. "ואיך הוא קושר?" "גם קודם נעל אחת, ואחר כך השנייה — אי אפשר בבת אחת."

"אז מה אתה רואה?" המשיך הרב. "חסד השם יתברך. הוא אומר לך: 'בני האהוב, אני כל כך אוהב אותך, שמתחת לאדמה אני מחפש לך מצוות. הרי בין כה וכה, כל חי"ך, אלפי פעמים, תמיד תנעל נעל אחת ואחר כך את השנייה, תמיד תקשור נעל אחת ואחר כך את השנייה — בוא אני אלמד אותך באיזה סדר לעשות את זה. אתה תעשה בדיוק אותו דבר שהיית עושה בין כה וכה, ופתאום אתה אוסף אלפי מצוות, בלי שעשית שום דבר נוסף.' תראה: אני איש זקן, עושה את זה לפחות פעמיים ביום — יותר משבע מאות מצוות בשנה, ובשלושים שנה — שתי רבבות ומעלה. ואילו הגוי המסכן, הולך לדרכו, קושר בדיוק אותו קשר, ולא מרוויח כלום. אנחנו קושרים ומקבלים שכר; הם קושרים סתם."

"וּלְךָ אֲדֹנֵי חֶסֶד, כִּי אַתָּה תִשְׁלַם לְאִישׁ כְּמַעֲשָׂהוּ."

תהלים סב, יג

לכאורה, פסוק זה מדבר על צדק פשוט — לשלם לאיש כפי מעשיו. אך הרב הסביר: זהו חסד, לא רק צדק. כי אילו היה משלם לנו כפי הדין האמיתי, מה שהיינו עושים "לשם כבוד שמיים" בלב אמיתי — היה מתברר בבית דין של מעלה שהרבה מזה נעשה מתוך הרגל, ולא היינו רואים על כך שום שכר. אבל כשעושים משהו לרצון השם, ולו בגלל שכך הצטוונו, מקבלים עליו שכר. זהו החסד: שהקדוש ברוך הוא ממציא לנו הזדמנויות לזכות, בתוך המעשים שממילא היינו עושים.

זו הייתה הפעם הראשונה שאני זוכר שממש שמחתי בדבר השם. אחרי אותה שיחה, כשלמדנו שלובשים מעיל ומכניסים קודם יד ימין ואחר כך יד שמאל, קפצתי משמחה — עוד מצוות! שאלתי אז את הרב: "גם חולצה? גם גרביים?" "כן, ענה, "אפילו כשמתרחצים — קודם ימין ואחר כך שמאל." סיפרתי זאת שנים אחר כך בהרצאה, ואמי, ששמעה, נזכרה: חשבה שקיבלתי חום, כשחזרתי הביתה בריצה וצעקתי, "גם גרביים! גם גרביים!"

ההוכחה שהתרחבה מעצמה

לרעיון הזה יש כוח שמתפשט מעצמו, גם לתחומים שאינם "בין כובכו" ממש. חבר לספסל הלימודים, שהוריו נסעו לתקופה קצרה לחוץ לארץ, נשאר להתגורר בביתו. הוא כעס על כך, וסירב להשלים עם המצב, עד שהוריו הבטיחו לו מתנות אם יתנהג יפה. בעצה משותפת "הצלחנו" למשוך ממנו ארבע מתנות בזו אחר זו — עד שהגיעה המתנה האחרונה: נעליים בלי שרוכים, שהחלו לייצר אז בחוץ לארץ, מתנה שקיבל בזכות היותו כהן — כדי להתרגל לפני בר מצווה לעלות לדוכן בלי הצורך לפתוח שרוכים. הוא סירב לקבל אותה. "בגללך", אמר לי. "בגלל הסיפור עם הרב אויערבך. אם ממילא בין כובכו אני קושר נעליים — אז לפי הרב, מרוויחים מצווה מהקשירה. למה שאוותר על זה בשביל נעליים בלי שרוכים?" צחקתי עליו אז וטענתי שאין קשר, שהרי הוא יכול לחסוך את הקשירה עצמה. אבל היום אני יודע שהוא צדק, ולא אני.

מה שקרה בעצם הוא זה: אחרי שהרב סילק ממנו את הבעיה — סילק את יצר העצלות ("אין מה להתעצל, בין כובכו אתה עושה את זה") ואת יצר המרי ("אין מה להתמרד, בין כובכו אתה עושה את זה") — הוא גילה שהמאמץ העלוב של קשירת נעליים שווה את הכיף שבתחושת המצווה. ומכאן זה מתרחב מעצמו, גם לדברים שהם באמת "לאו בין כובכו". ברגע שילד טועם פעם אחת את הטעם הזה, הוא מרחיב אותו לבד גם למקומות שבהם לא היה מוכרח לעשות דבר.

הנקודה היסודית: כל פעם שאתה בא לילד בריא בנפשו ואומר לו לעשות משהו — הוא מתנגד. מיסודי עפר: כוח העצלות. מיסודי האש: כוח המרי. ברגע שאתה מראה לו "בין כובכו אתה עושה את זה", אתה מסלק בבת אחת את שניהם: אין מה להתעצל, כי ממילא תעשה זאת; ואין מה להתמרד, כי לא נדרש ממך דבר נוסף. נשארת רק שאלה אחת: האם תרוויח על זה מצווה, או תעשה אותו דבר בדיוק בחינם.

בפרק זה:

"סימן שאלה מנסה להציל את עצמו — ומגלה שהוא הצודק"

— עדות אישית מגיל בר מצווה: ניסיון לשכנע חברותא לקום בזמן לתפילה, קושיה על "אָנו מְשָׁכִימִים וְהֵם מְשָׁכִימִים", ותשובת האב שלא אמר אף מילת מוסר.

הוויכוח עם החברותא

סימן שאלה מנסה להציל את עצמו

בישיבה הקטנה, כשהייתי בן שלוש עשרה, היה "קוד חברתי" ראשון שצריך היה לסגל: לאחר לתפילה בלי שהמשגיח הזקן, שהיה איטי בהוצאת הפנקס, יספיק לרשום. הצטרפתי בהתחלה כדי "להוכיח את עצמי", אך אחרי חודש וחצי נמאס לי — לא ראיתי בזה שום כיף, רק התעצבנות, גמגום, וריצה. יותר כיף היה לי לקום בשקט ולזמר בנחת פסוקי דזמרה. אלא שילד בן שלוש עשרה, ללכת נגד כולם — קשה. חיפשתי לי חבר שיתמוך. תפסתי אותו בהפסקת צהריים, ישבנו על המדרגות, וסיפרתי לו את סיפור הנעליים שסיפרתי לכם. ואז, בתמימות מוחלטת, הקשיתי עליו קושיה שלימים הבנתי כמה היא עמוקה.

הרב סיים את תשובתו במילים "אָנוּ נוֹעְלִים וְהֵם נוֹעְלִים" — על משקל תפילת רבי נחוניא בן הקנה, "אָנוּ מְשָׁכִימִים וְהֵם מְשָׁכִימִים". שאלתי את חברי: "איך אפשר להגיד 'אָנוּ מְשָׁכִימִים וְהֵם מְשָׁכִימִים'? זה אותו דבר? הרי אנחנו צריכים לקום קודם, בשביל התפילה — אנחנו משכימים והם לא! למה אם כן זה נשמע כאילו זה אותו דבר?" זו הייתה קושיה שאני מודה — כילד לא הבנתי את עומקה. האמת היא שכל העולם משכימים חוץ מאיתנו. יש מסות של אנשים בני תרבות שאינם מסוגלים לקום בבוקר — נהג ה"מקשר" הירושלמי, שקם חמש בבוקר קיץ וחורף בלי להחסיר יום; ילדי החלבנים, שקמו באישון לילה כדי לחלק חלב לפני שהתחילו את הפקידים "לשתות שלוש כוסות ולעבוד אפס". "וישקם אברהם בבוקר" — אנחנו בני בניו של אברהם אבינו, ובכל זאת נרדמים עד עשר וחצי, שעה שבה כבר אסור להתפלל מנחה. "יש לנו תירוצים", אמרתי לחברי. "יש לנו יצר הרע, ולהם אין." "לא", ענית לעצמי מיד, "יש לנו יצר הרע כמו לכולם. זה לא ההסבר."

אבא שלא אמר מילת מוסר אחת

כשאבא שלי רצה שאקום בבוקר לתפילה, הוא לא אמר לי הרצאה מוסרית "כזו שגם השכנים יתעוררו". הוא לקח אותי לשיחה קצרה — למרות שהיה עמוס בעבודה — וסיפר לי בדיוק את מה שסיפרתי כאן על החלבנים ונהגי "עגד". ואז אמר בחיוך: "יש לנו מסורת מסבכת במשפחה שלנו: לא מגדלים סמרטוטים, רק מצליחנים. ובשביל להיות מצליחן, אתה צריך לקום בבוקר. מחר אתה קם ל'ותיקין'. ושאלתי: 'ואם לא אקום?' "אז אני הופך עלייך את כל הבניין, אמר בחיוך, ואני קמתי.

אחרי שבוע של קימה — הוא לא אמר לי "תיהנה", לא הטיף לי מוסר על החוויה שאני "אמור" להרגיש — הוא שאל אותי בדרך לתפילה: "אתה נהנה?" הופתעתי. הוא סיפר לי שהוא, כשהיה נער, נהנה מהרגשת עוצמה: "אני מרגיש שאני כובש את השביל שבין הישיבה לביתי." ניסיתי להרגיש כמוהו. בהתחלה זה לא הלך. אחרי כמה פעמים, הרגשתי את זה בעצמי — הרגשה של להיות "גבר מתגבר כארי". רק אחרי שראה שאני באמת נהנה, אמר לי: "תראה, חסד השם — אי אפשר להבין אותו. אנחנו קמים בבוקר כי אנחנו מבינים שזה טוב לנו לעולם הזה, אנחנו אפילו נהנים מזה, ועוד — הקדוש ברוך הוא נותן לנו על זה משכורת." באותו רגע תפסתי: הקדוש ברוך הוא, מתוך חסדו, "מסדר" לנו את השלא-לשמה עצמו.

משגיח שהמציא פתרון ומצא מלחמה שלמה

מנגד, יש דוגמה למה שקורה כשמתחילים מהצד השני, בדרך "זבנג וגמרנו". סיפרו שבישיבה מסוימת ניגש בחור למשגיח, מתבייש עד עמקי נשמתו, ולחש לו סוד: "יש לי בעיה אישית — יצר הורה". המשגיח, אחרי מחשבה עם כל הבנתו החינוכית, מצא רעיון: "יש לך יצר הרע? תילחם בו!" הבחור נשאר עצור נשימה, כאילו קיבל תגלית עולם. למחרת שאל אותו המשגיח, "נו?" והבחור השיב בגאווה: "הרב, איך שבא ליצרי, אמרתי לו: איתי אתה מתחיל?! התנפלתי עליו, הרבצתי בו מלמעלה ומלמטה, מלפנים ומאחור, חיסלתי אותו! ניצחתי אותו טוטלית!" "אז למה לא קמת לתפילה?" שאל המשגיח. "הרב, הייתי כל כך עייף מהמלחמה — הייתי מוכרח לישון קצת."

זה מה שקורה לבן אדם שבגיל עשרים וחמש לומד לראשונה לקום בבוקר. הוא קם, כמו שכתוב "וַיִּשְׁכֹּם אֲבֹרָהֶם בַּבֹּקֶר" — אבל בסירוס נפש. כל כך הרבה משאבים מושקעים בקימה עצמה, שבמקום לרוץ ולהתקדם — הוא זוחל על ארבע.

וזו השאלה המטרידה יותר: אם כן, מה שקרה לדור שלנו, שהיינו צריכים לגדל הרבה יותר מצליחנים — לא משנה באיזה תחום, ולא רק בתורה — ובמקום זה, איפה האתגר, איפה השאיפה, איפה הרצון לכבוש? לא לכבוש דווקא את הש"ס — כל כיבוש. משהו. במקום זה, לפעמים, נשארים לנו רק "מטוטלות" — שכרית, ראש השנה, יום כיפור, תשעה באב, ועוד שנה, ועוד שנה. זה כואב, וזה לא נורמלי. משהו כאן לא בסדר, והתשובה היא: זנחנו את השמחה.

לא לחבר תסכול לתורה

בפרק זה: העיקרון המעשי המרכזי של השיעור — למה תסכול טבעי חולף מהר אצל ילד חילוני, ואצלנו הוא נשאר קבוע לשנים. והיסוד התורני מהזוהר: "אֶסְתַּכַּל בְּאוֹרֵי תֵּא וּבְרָא עֲלֵמָא."

למה הקיר לא זז

תסכול נוצר כשיש סתירה בין ציפיות למציאות. ילד קטן, שנתקל לראשונה בקיר, יצרח בפעם הראשונה, בשנייה, אולי בשלישית — רוצה שהקיר "יזוז". בפעם הרביעית או החמישית הוא מפסיק. לא בגלל שנעשה פילוסוף קטן, אלא כי עדכן את תפיסת עולמו: הקיר לא יזוז, אז אין טעם לצפות שיזוז. זה מפסיק לתסכל אותו. הבדל גדול יש בין חוק פיזי לחוק חברתי: את החוק הפיזי — שהקיר לא זז — קל לקלוט, כי הוא מוחשי. חוק חברתי, כמו "צריך לקום בזמן" או "אסור לזרוק בלוקים על השכנים", לוקח יותר זמן להשלים איתו — אבל בסופו של דבר, כל ילד, של כל אדם בעולם, משלים גם עם החוקים החברתיים. התסכול שלו נעלם.

מה אנחנו עושים, ברוב חוכמתנו? כשאני אומר לילד שצריך לקום בבוקר, אני לוקח את כל ההתמודדות הטבעית שיש לכל ילד עם חוקי החיים והמציאות — ומחבר אותה לתורה, במסגרת "עבודת השם בשמחה". וזו עוד צרה, לא רק החלפת כתובת: אצל ילד חילוני, התסכול הזה נפסק תוך חודש, כי הוא מבין שזו המציאות בין כה וכה. אצלנו, אם חנכתי את הילד שהוא צריך לקום "כי הוא דתי", אני מקבע את התסכול לאורך שנים. כי בכל יום שהוא קם, ההכרה הסמויה שלו אומרת: "לו לא הייתי דתי — לא הייתי צריך לקום". הוא יודע שאפשר להיות לא דתי, ואפשר לא לקום לתפילה, ולכן "אין ברירה" לא נתפס אצלו כחוק טבע שאין לערער עליו, אלא כגזירה דתית שאפשר, לפחות בתאוריה, להשתחרר ממנה. וזה לא עובר, לפעמים, גם בגיל עשרים.

התורה היא תוכנית הבריאה

"אֶסְתַּכַּל בְּאוֹרֵי תֵּא וּבְרָא עֲלֵמָא."

זוהר הקדוש, פרשת תרומה

לשון הזוהר חוזרת פעמיים: "הסתכל באורייתא וברא עלמא", ו"בא באורייתא איתברי עלמא". רבותינו מבארים שהכפילות באה ללמד שאין שום דבר במציאות שאינו נובע מן התורה. אם נדבר בשפה שטחית — התורה היא תוכנית הבניין, והקדוש ברוך הוא הוא הקבלן שבנה לפיה את העולם. כל מה שנדרש מאדם כדי להצליח בתורה ובעבודת השם — אלה בדיוק אותם כוחות, אותן תכונות, אותם חוקים שהעולם עצמו בנוי לפיהם.

וכשניתנה לאדם בחירה, לא ניתנה לו בחירה לברוא את עצמו מחדש, אלא רק בחירה כיצד להשתמש באותם כוחות. "לבחור ברע" משמעו לקחת את אותם כוחות שנדרשים כדי להצליח בתורה, ולהשתמש בהם לדברים אחרים. אדם שרוצה להיות רופא, ולא צדיק נסתר — הוא עדיין צריך התמדה, ויתור על תאוות, התגברות על עצלות. אלה בדיוק אותם כוחות. הוא רק לא מבחין בכך, ולא מקבל עליהם שכר של תורה.

המסקנה המעשית: התסכול הראשון של הילד מול חוקי החיים — אל תחבר אותו לתורה. תן לו להשלים איתו כמו שכל ילד בעולם משלים איתו, כחלק מהמציאות עצמה. ורק אחרי שהוא מבין שאין ברירה — לימדו שכל מה שיעשה בין כה וכה, יוכל לעשות מתוך רצון ה', ולקבל עליו שכר. זהו החיבור בין שני נושאי שיעור זה: התמודדות עם השלא לשמה, וחינוך לעבודת השם בשמחה. הם קשורים קשר של סיבה ותוצאה. הטיפול הנכון בשלא לשמה הוא בדיוק אותה טכניקה שבה משתמשים כדי לחנך לעבודת השם בשמחה.

כאן הסתיים החלק הראשון של השיעור. החלק השני, שנמסר בעקבותיו ישירות, ממשיך ומרחיב את אותו נושא בדיוק.

בפרק זה:

"פוטומונטאז' באמצע החורף"

— סיפור על ראש ישיבה נבהל, בחור שרצה לעזוב לקיבוץ, ופתרון יצירתי שמלמד עומק: למה כשבחור אחד נופל, כל העדר מתבלבל.

פנה אל"י פעם ראש ישיבה, בלחץ ובבהילות. "קרה לי כמעט אסון," אמר. אחד הבחורים הטובים ביותר בישיבתו התחיל "לפזם זמירות מוזרות": רוצה לעזוב, נמאס לו להיות "בן ישיבה מצומצם וחנוק", רוצה "להיות בן תרבות, להרחיב אופקים", רוצה ללכת לקיבוץ. שבועיים כך, ואיש לא עשה מאומה, ואז קם ונעלם. "כל הישיבה בהמולה," סיפר ראש הישיבה. "הבחורים מבוהלים, מדברים, יש בעיה." אמרתי לו: "אני מתחייב לפתור לך את הבעיה הזו — היא בעיה קלה, משחק ילדים — בתנאי שאתה תיקח על עצמך לפתור את הבעיה האמיתית." "מה הבעיה האמיתית?" שאל. "היחס של כל הישיבה לנשירה של בחור אחד. זה מוכיח שהחינוך שלכם הפך לחינוך של עדר. לא לתכנים, לא לרוממות, לא לבניין אדם. בראש העדר עומדת כבשה עם פעמון — וכל הכבשים הולכים אחריה. כשבכשה אחת סוטה מהעדר, כל העדר מבולבל: לאן הולכים, לכאן או לכאן? אם היית מגדל בני דעת, אנשים שיודעים מה הם עושים ולמה — לא היה משנה לאף אחד שאחד סטה הצידה."

התייר האמריקאי ברפת

פוטומונטאז' באמצע החורף

הבטחתי לפתור את "הבעיה הקלה" — לנטרל את הבחור כמוקד משיכה, כדי שהעדר יפסיק ללכת אחריו. שלחתי לקיבוץ אחד מ"האנשים" שלנו, מחופש לתייר אמריקאי עם מצלמה גדולה, שידע רק מילה אחת באנגלית — "פיקצ'רס". התקבל שם באהדה, הסתובב וצילם, עד שהגיע לאותו בחור, ששמח מאוד לעזור לתייר "האמריקאי" — צילם אותו מחבק עגל, ואחר כך מנקה את הרפת. חיברנו את שתי התמונות לפוסטר גדול, ומסביב הדבקנו ציטוטים ממכתביו על "הרחבת אופקים" ו"התחברות לתרבות כאן ועכשיו". תלינו אותו בחדר האוכל של הישיבה. כל הישיבה חגגה, וה"בעיה" נפתרה — כולם הבינו שהוא סיפור מגוחך, לא "כבשה מנהיגה" שיש ללכת אחריה.

כשראש הישיבה סיפר לי שהבעיה נפתרה, אמרתי לו: "על זה צריך לבכות." שום דבר לא נפתר — רק הוצאתי את הבחור מהזרם, כך שכל שאר הכבשים יבינו שהוא איננו הכבשה המשכוכית שלהם, וימשיכו להיות עדר. הבעיה של "לכת אחר המשכוכית" נותרה שלמה בעינה.

הטלפון הזועם

"אתה לא מתבייש?"

אחד מחברי אותו בחור התקשר אליו לשתף בשמחה, ומשם, למרבה כאבי, שמע על מעשה הפוטומנטאז'. השיג את הטלפון שלי והתקשר, צועק: "איך אתה לא מתבייש? איזו דרך זו לדחות אבן אחר הנופל?" עצרתי אותו: "אדוני, אל תצעק בטלפון — תבוא כמו גבר, תעמיד את הטענות שלך מולי." הוא בא. שוב התחיל לתקוף, ואז שאלתי: "אתה מדבר לפי איזו שפה — חרדית או חילונית? אני יודע לדבר בשתייהן, אבל לא בתערובת." בחר בחילונית. הסברתי לו, בשפה שלו, מהי מסירות נפש בעולם המוסר החילוני — ואחר כך, כשביקש "לדבר חרדית", עברתי לתאר לו את מה שגרם לאמו, אביו, ואחיו הקטנים. הוא כבר לא היה אותו אדם שהתחיל את השיחה. בשלב הזה חשפתי לו את מה שבאמת רציתי לומר: שהתגובה שלי הייתה מכוונת — לא כי אני רוצה להחזירו בתשובה, אלא כי הבנתי שהוא בא אליי מלא נקיפות מצפון, ומחפש שאכשל, כדי שירגיש שגם אני לא הצלחתי לשכנע אותו. "לא אתן לך את הפריווילגיה הזו", אמרתי לו. וכשהתעקש שיש לו "שאלות באמונה" — לא שאלות אמיתיות, אלא, כמו שהודה בסוף, תירוצים — עצרתי אותו: "אתה יודע שזה תירוצים, לא שאלות. חבל על הזמן שלנו." רק לאחר שהודה בכך בפני עצמו, פתחתי איתו שיחה אמיתית.

בפרק זה:

"חמור על שתי רגליים"

— סיפורו של בחור שעזב ישיבה כי "היה לו קשה", ומצא עבודה קשה פי כמה — בלי תלונה. מה זה מגלה על תפיסת החיים המעוותת שאנחנו משרישים.

חמור על שתי רגליים

חמור על שתי רגליים

פסיכיאטר מוכר ששיתף פעולה עם ארגון החינוך שלנו הפנה אליי בחור לאבחון, בתמיהה: "לפי הספר, הוא בריא לחלוטין. יש לו נתק, אבל אני לא תופס את הבעיה." הבחור עזב את הישיבה כי "היה לו קשה". חיפש עבודה, ומצא: בבניין רב־קומות ברמת גן, שבו לא הותקנו עדיין מעליות פנימיות, נדרשו פועלים "חמורים על שתי רגליים" שיעלו בלוקים במדרגות. הבחור התנדב. שישה שבועות, כל יום, שמונה שעות, עולה ויורד עם בלוקים — "ולא קשה לו", סיפר לרופא. "משהו חדש, מרענן, ומרוויח כסף."

"ואני שואל אתכם", אמרתי, "כל מי שאתם מכירים שעזב ישיבה כי 'היה לו קשה' והלך לראות בשדות החיים — יותר קל לו שם?" בדרך כלל לא. אז למה, בישיבה, "כל כך קשה"?

תפיסת חיים שהתעוותה מהיסוד

התשובה נעוצה במושג "תפיסת חיים". כשבן אדם גדל בישיבה ושתפו למוחו שהסיבה היחידה שהוא צריך לנקוף אצבע בעולם הזה — ללבוש שתי נעליים, לרדת מדרגות, לקום מהמיטה — היא כי הוא חרדי, אז ברגע שהוא עובר לעולם שאינו דתי, פתאום הוא תופס באופן טבעי שזו צורת החיים. הוא כלל לא מעלה בדעתו לערער עליה, לא מרגיש בה קושי. אנחנו, למרבה הצער, שולחים אותם החוצה — לא מפני שאיננו מחנכים מספיק, אלא בגלל שאנחנו מלמדים תפיסת עולם מעוותת מהיסוד: שהמאמץ הטבעי של החיים שייך ל"דת", ולא לחיים עצמם. וכשמחברים בין שלא לשמה למחויבות ולעול, בלי שקרנו לעצמנו על כך, אנחנו מציגים תמונה כוזבת. יש כאן, אם תרשו לי, בעיה של חוסר אמת במה שאנחנו עושים.

עוד ביטוי לאותה עיוות: אנחנו מפחדים כל רגע שהבחורים "יברחו" מהשיבה, ומתוך כך נהפכים ל"עבדים נרצעים" של רצונם — הכול כדי שלא יעזבו. הילד עצמו נשטף במחשבה שהוא עושה חסד עם כולם, "בזה שהוא מועיל לכבס את המזרון ולחמם את הכיסא". זו לא דרך שיש לה עתיד — לא בעבודת השם, וגם לא בדרכי העולם.

בפרק זה:

"היום 64 מצוות. האהבל הזה עובד במעבר חציה"

— כיצד נוצר חוג חילוני שקבע עתים לתורה, ומה קרה כשחבריו התחילו "לצוד" מצוות ברחוב.

"חוכמת המוסר החילונית: בא לי"

לפני שאספר על המהלך, אספר איך התחיל. פגשתי קבוצת בחורים חילוניים בבני ברק, שכעסו על היחס שהם מקבלים מהציבור החרדי — קראו לכל מי שמסתכל עליהם בעין ביקורתית "משקפיים", כי מבטו הזכיר להם את משקפי החזון איש. ניסינו לעבוד על ביטחון עצמי: להראות להם שיש בהם מעלות שגם "אלה במשקפיים" יעריכו, אלמלא הדעות הקדומות. ומתוך כך עלה רעיון: לגלות להם שיש "מצוות" שגם חילוני יכול לקיים — כמו "עשה טוב" בהגדרתה הפשוטה: לומר שלום, לחייך, לרגש אדם. "מצוות עשה דאורייתא", אמרתי להם. בהתחלה היה קצת תמרמרות, אך אחרי פעמיים קיבלו את זה בחיוב.

חוג חילוני קובע עתים לתורה

"אתם חילוניים קובעי עתים לתורה"

יום אחד, בקביעות שבועית שבנינו יחד "בשביל לבלות", הצעתי: "בואו נלמד משהו." "מה נלמד? אנחנו חילוניים!" גיחכו. "לא כתוב בשום מקום שחילונים פטורים מלקבוע עתים לתורה", אמרתי בפרצוף תמים. שלושה מהם צחקו והסכימו — "וואלה, הוא צודק" — והשאר נגררו. "אני לא אעשה אתכם דתיים", הבטחתי, ולימדתי אותם פרקי אבות תחת הכותרת "חוכמת המזרח". כך התחיל חוג חילוניים "קובעי עתים לתורה" — הראשון מסוגו, לפי הבדיחה שלי, "בתולדות עם ישראל".

"האהבל הזה עובד במעבר חציה"

מתוך השיחות עלה שהם סובלים ממבטים חשדניים ברחוב, ומצאנו דרך להפוך את זה: "בואו נעשה דברים שהם, כביכול, 'מצוות של חילונים'." גיליתי להם שלומר שלום ולתת הרגשה טובה — מצוות עשה דאורייתא. וכך התחיל אצלנו "מבצע איסוף מצוות" — הנושא המרכזי בכל מפגש הפך "כמה מצוות הרווחנו היום".

אחד מהם, שהגיע פעם עם דמעות בעיניים, סיפר: "היה לי היום 'קטע עם הבורא'." עמד ליד מישהו "עם משקפיים" ברמזור, הרגיש חורים בלב, וכמעט התפרץ — ואז נזכר: "וְנִשְׁמָרְתֶּם מְאֹד לְנַפְשֵׁיכֶם" — עמד ברמזור, זו מצוות עשה! "כמה מצוות בונים!" סיפר בהתרגשות. חבר אחר סיפר שגילה שחצי מעוונותיו כפרו, שעה שעמד בתור בדואר ולא עקף — כי "לגנוב תור" זה גזל. עוד אחד, שהגיע עם אופנוע ומראה מבריקה, דיווח: "היום 11 מצוות." שיא ההתרגשות היה בסיפור על בחור שעמד ברחוב, מרגיש "עלוקה" עוקפת אותו בתור, ובמקום להתעצבן — הלך לבית כנסת, שם כיפה, ואמר פרק תהילים, בהתרגשות ובדמעות. "למה אצלנו בבית זה לא קורה," אני שואל את עצמי, "שבחור שגדל בבית תורני יתרגש כך מהזדמנות למצווה?"

הסוד היה בכך שהם קיבלו כוונה. "מצוות צריכות כוונה," כידוע להלכה, אלא במצוות שאין להן משמעות בלעדית. כל מה שהיית עושה "בין כובכו" — אם אתה מכוון אותו לרצון השם, הוא נהיה מצווה; אם אינך מכוון — הוא נשאר סתם מעשה. תראו איזה עולם מרגליות מסתובב לנו בין הרגליים, ואנחנו לא מרימים אותו. אבל — וזה תנאי חשוב — כל האיסוף הזה בא רק אחרי שהם הגיעו מתוך "שלא לשמה" מודע ומכוון, לא מתוך אשליה.

בפרק זה:

"אני לא דתי — אני חושם"

— עימות עם רס"ר בצבא שהתעצבן על תפילין. וסיפור מטריד על נפטר שביקש שלא יאמרו קדיש על קברו. שני הסיפורים חושפים את סוד "נמרוד" — האמונה הכפויה שבתוך כל כפירה.

"אתה דתי" — העימות עם הרס"ר

אני לא דתי — אני חושם

בשירות מילואים, נהגתי לחמם מים לתפילין בבוקר בעזרת כף חשמלית מאולתרת. יום אחד תפס אותי רס"ר, התנפל בצרחות: "תתבייש לך! איך אתה, בתור דתי, עושה כזה דבר?!" (כוונתו הייתה לחיבור מסוכן של חוטי חשמל). התבוננתי בו במקום להיבהל — סקרן מדי מכדי לפחד — וזה עצבן אותו עוד יותר. פתאום תפסתי את הנקודה: "אתה דתי, איך אתה עושה את זה?" — כאילו זה נימוק. אם זה לא בסדר, זה לא בסדר, ואם זה בסדר, זה בסדר גם לי. "אני לא דתי", אמרתי לו. הוא כמעט קיבל התקף לב. "מה זאת אומרת אתה לא דתי? יש לך זקן וכיפה!" "מתעצל להתגלח", עניתי. "אתה מחלל שבת?" שאל בתקווה. "חס ושלום, אני שומר שבת." "אז אתה כן דתי!" "לא", הסברתי, "אני 'חוש'ם" — חילוני שומר מצוות. חילוני, כי אני לא נכנס לגיהנום בגלל שאני חילוני. אבל שומר מצוות, כי בא לי."

הוא כעס עוד יותר — "צבוע! שקרן!" — ואני הבהרתי: "אני לא מתבייש, כי אני לא דתי. אילו הייתי דתי, הייתי צריך להתבייש שאני לא שלם. אבל אני חילוני, ואני לא מתבייש." הוא נשאר המום ומתוסכל, לא הצליח להתמודד עם השיחה. שנה אחר כך פגשתי אותו, כבר רגוע יותר. שאלתי אותו: "גדלת בבית דתי או מסורתי?" "דתי", השיב. "אז אתה התעצבנת", אמרתי לו, "כי בתוכך יש 'נמרוד קטן'." "נמרוד" — כלשון חז"ל, "יוֹדֵעַ אֶת רְבוּנוֹ וּמִתְפַּנֵּן לְמַרְדּוֹ בּוֹ". איך אפשר בכלל להתכוון למרוד בקדוש ברוך הוא? רק אם, בתוך תוכו, אתה מאמין — ובכל זאת בוחר לשמור על מרד. הוא צריך לשמור על עצמו "חילוני" בכל מחיר, כי אם יפסיק למרוד רגע, יתגלה לו שהוא בעצם מאמין, ואז יבואו עליו תביעות. זה הכפירה שמלווה רוב האנשים ברחוב — לא כפירה אמיתית, אלא הגנה מפני התביעה שבאמונה עצמה.

"תגידו — אתם חושבים שהוא בקבר שומע איזה שיר?"

נסעתי פעם מהלוויה של אדם מבוגר, שכתב בצוואתו שלא יגידו קדיש על קברו, אלא שיקראו שיר של משוררת חילונית ידועה. בנו קיים את הבקשה בדיוקנות. בדרך חזרה, ברכב עמוס בזקנים שליוו את הנפטר, שאלתי בתמימות: "יש לי משהו שהפריע לי בהלוויה — אתם חושבים שהוא בקבר שומע איזה שיר?" האווירה נדרכה. המשכתי: "אם אתה לא מאמין שנשאר אחרי המוות שום דבר — למה בכלל אכפת לך מה יגידו על קברך? אבל אם כתבת בצוואה שלא יגידו קדיש, ובמקומו יגידו שיר, סימן שבסתר לבך אתה מאמין שמהו שם באמת שומע — ורק אסור שזה יהיה קדיש, כי זה 'דתי'." הרכב שתק. הרעיון היה קשה מנשוא, אבל ברור: אף אחד לא מצליח באמת להיות חילוני עד הסוף, אלא אם כן הוא מצליח לרמות את עצמו שיש לו כזה דבר.

איך מעבירים את זה לילד בלי מריחות

בפרק זה: החזרה אל השאלה שממנה הכול יצא — כיצד מעבירים לילד את התודעה שהקדוש ברוך הוא ברא את העולם להיטיב עמו, בלי ליצור מריחות. סיכום מעשי לשני השיעורים גם יחד.

קודם "אין ברירה"

יש חוק אחד, שקיים בכל תחום פעילות אנושי, לא רק בעבודת השם: כל פעילות שמושתתת קודם כל על ההבנה ש"אין ברירה" — ורק אחר כך מגלה שהיא מביאה גם הנאה וסיפוק — נמשכת, מתקדמת ומתפתחת בשמחה. אבל אם אדם מדמה לעצמו שיש ברירה, ולכן צריך "לשכנע" אותו בכל פעם מחדש שיש טעם במה שהוא עושה — הוא לא יתמיד. זה נכון גם בלימודים חילוניים לגמרי. ילד שגילה, בעקבות מחלה או משבר בבית, שאפשר לשוטט בלי שיקרה מאומה — קשה מאוד להחזירו ללימוד סדיר, אף שלכאורה הוא נהנה ומצליח בלימוד. השמחה וההצלחה, כשלעצמן, אינן מספיקות לשמר אותו במסגרת אם קלט ש"אפשר גם אחרת".

הדרך השגויה

"אתה חייב לקום כי אתה דתי; לו לא היית דתי, לא היית חייב." הילד קולט: הדתיות היא מקור העול, ובתוכו נשמר תמיד "פתח בריחה" תיאורטי.

הדרך הנכונה

"כולם, דתיים ולא דתיים, חייבים לקום בבוקר — כך העולם בנוי." רק אחר כך: "וכשאתה שומר מצוות, אתה מקבל גם שכר על מה שבין כה וכה עשית."

תוספת ברכה, לא עומס

לפי המבט של "מלמעלה למטה" (מהתורה אל המציאות), נראה כאילו הקדוש ברוך הוא ברא את החובה ללמוד, ומישהו אחר ברא את הרצון לשחק. אבל זה טעות. הכול — הצרכים, הדחפים, הנטיות, המידות — ברא הקדוש ברוך הוא, והשאלה היחידה היא כיצד לגייס אותם לעבודת השם. כשמלמדים ילד "מלמטה למעלה" — קודם שיש חוקים, יש מציאות, יש אחריות שאין ממנה מנוס לאף אחד באשר הוא אדם, ורק אחר כך שיש לנו זכות וברכה נוספת בקיום אותם חוקים מתוך רצון השם — הוא לא חש מרומה, ולא חש שרימו אותו. הוא פשוט מגלה, לאט לאט, שהעולם שהוא ובין כה וכה חי בו, מלא במטבעות זהב שממתינות למי שרוצה לאוסף אותן.

לסיכום שני השיעורים: אין דרך להגיע לאהבת השם בלב שלם בלי לעבור נכון את שלב השלא-לשמה. אבל זו אינה הבטחה אוטומטית — היא מלאכה שדורשת כיוון מדויק: ללמד תחילה שהחיים עצמם, על כל דרישותיהם, הם "אין ברירה" גלובלי שאין בו שום קשר לשאלת הדתיות. ורק אחרי שהילד מפנים זאת — לגלות לו, כמו שגילה הרב לילד ברחוב בית וגן, שכל מה שהוא עושה בין כה וכה, יכול הוא לעשות מתוך רצון השם, ולקבל עליו שכר שאין לו סוף.

מקורות ומראי מקומות

1. גמרא, פסחים נ, ע"ב ומקבילות — "לְעוֹלָם יַעֲסֹק אָדָם בְּתוֹרָה וּבְמִצְוֹת אֲפֹלוּ יִשְׁלַא לְשָׁמָּה, יִשְׁמַתוּן יִשְׁלַא לְשָׁמָּה בָּא לְשָׁמָּה".
2. רמב"ם, הלכות תשובה, פרק י'.
3. גמרא, שבת לא, ע"א — "נִשְׁאַתָּ וְנִתַּתָּ בְּאַמוּנָה... אִם יֵרָאֵת ה' הִיא אוֹצְרוֹ".
4. משנה, מכות ג, טז — "רָצָה הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְזַכּוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל".
5. דברים ו, ה — "וְאֶהְיֶה אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לִבְּךָ".
6. ישעיהו מג, ז — "כָּל הַנִּקְרָא בְּשֵׁמִי וְלִכְבוֹדִי בְּרֵאֲתִיו".
7. ישעיהו מה, ז — "יוֹצֵר אוֹר וּבּוֹרֵא חֹשֶׁךְ... בּוֹרֵא רֶעַ; רַמְבַּ"ם, מורה נבוכים.
8. תהלים סב, יג — "כִּי אַתָּה תִשְׁלַם לְאִישׁ כְּמַעֲשָׁיו".
9. מעלות התורה לרבינו אברהם (אחי הגר"א), ורוח חיים לרבי חיים מוולוז'ין על אבות פרק א — ביאור "נֶשֶׁךְ" מגדירה לעומת "נֶשֶׁךְ" מנמקת.
10. זוהר הקדוש, פרשת תרומה — "אֶסְתַּכֵּל בְּאוֹרֵיָהּ וּבָרָא עֲלֶמָּא".

11. מסכת ברכות, נוסח ברכות השחר — "שלא עשני גוי".

12. גמרא, סנהדרין קה, ע"ב — עניין "יודע את רבונו ומתכנן לקרוד בו".

13. דברים כג, טו — "ונשמרתם מאד לנפשתיכם".

14. עדות אישית ומעשים מפי הרב יחיאל יעקובזון, ממכלול פעילותו החינוכית עם נוער שנשר ממסגרות תורניות.

נכתב ונערך על ידי:

הרב יהודה טאוב

קרית אתא

ליצירת קשר: 0527139520 📞

שיעורים נוספים של הרב 🎧

ניתן לשמוע עוד שיעורים נפלאים:

קול הלשון - קול תודה: 03-6171190 📻

באתר: www.kol-toda.co.il (https://www.kol-toda.co.il/) 🌐